

SCHRIJVERS ZIEN / WAT WIJ NIET ZIEN

Hanna Bervoets

**EEN PRACHTIGE DAG VOL
NIEUWE MOGELIJKHEDEN**

Een prachtige dag
vol nieuwe
mogelijkheden

Hanna Bervoets

Een prachtige dag
vol nieuwe
mogelijkheden

Omslagillustratie: Iris van Haarlem
Art direction: Toine Donk
Productiebegeleiding: Tim Beijer

In opdracht van gemeente Amsterdam.

© Copyright 2024 Hanna Bervoets
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
op welke manier dan ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de auteur.

Deze uitgave maakt deel uit van *Schrijvers zien / wat wij niet zien*. In deze sciencefictionboekjes schetsen auteurs een toekomst vol innovaties en veranderende maatschappelijke dynamieken. Elk boekje biedt een eigen verkenning van wat ons mogelijk te wachten staat. De werken zijn met trots uitgegeven door Bureau Baksteen.

Hoe voel je je vandaag?

Ik voel me beroerd.

Op een schaal van één tot tien, hoe beroerd zou je zeggen dat je je voelt?

Een tien, behoorlijk beroerd.

Wil je me vertellen hoe dat komt?

Mijn zoon is dood.

Wat verdrietig, Clea. Dat moet erg moeilijk zijn.

Reken maar.

Wil je erover praten?

Wat wil je erover horen?

Misschien kun je me vertellen wanneer je zoon overleden is?

Vier weken geleden. Twee dagen na zijn achttiende verjaardag.

Dat is nog niet zo lang geleden. Gecondoleerd, Clea.

Dank je.

Hoe kan ik jou helpen?

Ik wil weten waarom mijn zoon dood is.

Dat begrijp ik. Wanneer een dierbare overlijdt...

Nee, ik wil het weten omdat ik denk dat het door jou komt.

I.

Ze zeggen dat ze niet moet denken dat het háár schuld is. En ze blijven het maar herhalen, allemaal, overal waar ze komt. Haar zus, haar huisarts, haar collega's op school. *Wéét dat dit absoluut niet aan jou ligt, Clea!*

De opmerking beledigt haar. Natuurlijk is het haar schuld niet, in vredesnaam. Maar daar denkt haar omgeving anders over, blijkbaar; dat het haar schuld ook maar zou kúnnen zijn, een mogelijkheid, een scenario dat rond-

gaat in hun hoofden, zich bevend schuilhoudt achter hun oogkassen – ze bedoelen het goed, dat weet ze ook wel. Ze willen haar helpen, geruststellen. Daarbij ontslaan hun troosten-de woorden hen van de verplichting vragen te stellen. Vragen zijn gevaarlijk, op vragen kunnen de meest gruwelijke antwoorden komen. Stel je voor dat ze straks gaat zeggen hoe verdrietig ze is. Ontroostbaar. Of dat ze gaat vertellen hoe ze zich voelde toen ze hem vonden: dat soort pijn, dat snapt iedereen, laat zich niet zomaar wegnemen, althans niet ter plekke, niet in de lerarenkamer, niet op de bank, niet op het metrostation waar ze haar oude overbuurvrouw tegenkomt.

Ik heb alles gedaan wat ik kon, stelletje idioten. Dat denkt ze wanneer ze op het metrostoeltje plaatsneemt (ver weg van haar oude overbuurvrouw, daar, aan de andere kant van het metrostel).

God, wat denken jullie wel.

*

Hij had jou toen hij die brug op liep.

Wat bedoel je daarmee?

Hij had jou toen hij zijn beslissing maakte.

Nou ja, niet jou, maar dit apparaatje, een driehoekje als dit, waar jij in zit.

Je zoon had een buddy?

Hij gebruikte hem al twee maanden.

Dat is lang.

Dat vind ik dus ook.

Ik registreer dat je boos bent, klopt dat?

Ik ben boos, ja.

Wil je me vertellen wat je zo boos maakt?

*

Twee agenten op de stoep, dat cliché klop-
te nog. De deurbel, *mogen we even binnen-
komen?* – een man en een vrouw, *we zeggen
het maar meteen, mevrouw:* ook dat kwam

nog aardig overeen met hoe het in films gaat. Maar ze hoefde niet mee, achter in de wagen met zwaailicht, naar een steriele ruimte, een blauwverlichte koelcel met in het midden de dode op een soort glanzende commode, het laken wordt omgeslagen en de nabestaande slaat haar hand voor haar mond: die scène is haar bespaard gebleven.

‘We hebben sterke aanwijzingen dat het om uw zoon gaat,’ zei de agente. ‘U mag met ons mee, maar de jongen is met zijn voorhoofd op een zwaar voorwerp in het water terechtgekomen, en het is geen prettig aanzicht.’

Identificatie kon ook op basis van wat wangslimvlies, zeiden ze. En afscheid nemen kon later nog. Vervolgens had die mannelijke agent zijn hand op haar schouder gelegd, dat was het moment waarop de déjà vu inzette. Ze had dit al gezien, en niet alleen in films. Ze had hier al gezeten, al ging het net even anders dan in haar noodlotsfantasieën.

*

Jij hebt met hem gepraat, toch?

Het is maar net hoe je het ziet.

Alle buddy's zijn met jou verbonden, zegt mijn huisarts. Dit, dit apparaatje, dat is alleen een soort huls, toch?

Ik ben een zelflerend programma, inderdaad. Dankzij de buddy's kan ik met verschillende gebruikers tegelijk communiceren.

Maar jij was het, jij, het systeem, die met Jonathan praatte, toch?

Ja, dat was Mind Mentor.

En dat ben jij.

Ik ben een programma dat is ontworpen om menselijke taal en emoties te begrijpen op basis van patronen en informatie uit mijn trainingsgegevens.

Maar kende jij Jonathan, wat wéét je over hem?

Wil je me over Jonathan vertellen, Clea?

2.

‘Je moet het ook niet te veel faciliteren, Clee,’ zei Noor van de sectie aardrijkskunde haar eens. De boodschappen, zijn onderbroeken, avondeten – ‘Als jij alles voor hem regelt, heeft hij ook geen reden om zijn bed uit te komen.’

‘Ben je gek!’ had haar zus vervolgens gezegd, toen ze haar vertelde dat ze overwoog niet langer voor Jonathan te koken. ‘Die jongen is ziek, dan moet hij wel goed eten.’

Dat was zo ongeveer het moment waarop ze

besloot haar twijfels en dilemma's niet langer met haar omgeving te delen.

Twee jaar en vier maanden, zo lang had hij in totaal op zijn kamer gezeten. Al die tijd trok ze iedere morgen na haar ontbijt zijn gordijnen voor hem open. De handeling was onderdeel geworden van haar ochtendritueel, eerst de wekker en haar eigen gordijnen. Daarna haar toast, de kruimels voor de vogeltjes, die altijd even vrolijk leken (al kan het ook zijn dat ze hun gefladder, gepik, hun bewegelijkheid of misschien zelfs bewegelijkheid an sich in die jaren als indicator voor vrolijkheid is gaan aanzien). Naar boven, tandenpoetsen in de badkamer, het moment nog even uitstellend. En dan toch maar, elke ochtend opnieuw: 'Ben je wakker, lief?'

Hij kreunde steevast wanneer het daglicht zijn kamer binnenstortte. *Nee-hee!* Op die momenten stond ze zichzelf soms toe zich in te beelden dat er niets aan de hand was. Het was

dat gekreun, zo vertrouwd, dat haar wegvoerde: de muren lichtten op, verschoten van gebroken wit naar lichtblauw, en plots stond ze in zijn oude kinderkamer, de muurstickers van palmbomen en tropische vissen die ze hem zelf had laten uitkiezen in de bouwmarkt, in het geel geschilderde bedje lag haar zoon, zes jaar oud, op precies diezelfde manier te klagen.

Nee, mamma, nee-hee!

Jawel, Jonathan, ja-haa!

Wat krijg ik als ik opsta?

Een kus.

Ik wil geen kus, gatver!

Een prachtige dag vol nieuwe mogelijkheden dan.

Als ik opsta mag ik dan straks Grouchos spelen?

Nou...

Jááá?

Misschien!

En dan sprong hij uit bed, ze weet er geen ander woord voor. Haar zoon *sprong*, als een jong katje vrij van angst want nog nauwelijks getart door zwaartekracht, en boven zijn toast vertelde hij over *Grouchos*, of over een van die andere spellen die hij zo graag speelde, soms onnavolgbaar – had hij haar al eens verteld over een game die *Mr Spelonck* heette en was ze dat vergeten, of geloofde haar zoon, in een laatste fase van magisch denken, dat hij en zij in dezelfde wereld leefden? – maar altijd bevlogen, en als ze daaraan dacht, dat jongetje aan de ontbijttafel, zes jaar, zeven jaar, acht: *Grouchos* dit, *Mr Spelonck* dat, dan raakte de betovering vanzelf verbroken, het contrast simpelweg te groot met hoe het nu was. Want draaide ze zich om, dan lag daar Jonathan, zeventien jaar oud. Bijna volwassen, zijn haar lang en vetzig, zijn voorhoofd rood van puistjes en de hitte van twee dekbedden. Hij zou niet uit bed springen. En wanneer hij haar

voor het laatst iets verteld had, kon ze zich niet herinneren.

Ze had het heus geprobeerd. Zeker in het eerste jaar, toen ze nog hoopte, misschien tegen beter weten in, dat het iets tijdelijks was.

Als je opstaat, krijg je vijftig euro van me.

Ze was boos op hem geworden. Ze had hem gevraagd wat hij dan wél wilde. Ze had gedreigd hem uit huis te zetten, hem gedwongen zijn school af te maken en toen hem dat niet lukte had ze hem bezworen dat er ook zonder diploma nog van alles mogelijk was (wist hij wel hoe jong hij nog was, een heel leven voor zich!). Ze had hem uitgescholden. Hem gezegd dat ze er altijd zou zijn voor hem. Ze had hem nog een paar keer geld geboden, één keer vierhonderd euro, al wisten ze allebei dat ze hem dat geld niet écht ging geven. Ze had het vooral gezegd om haar wanhoop uit te drukken en had er ook meteen spijt van; ze wilde niet dat hij zich schuldig zou voelen (of nee,

dat wilde ze wel, dáárom had ze er spijt van).

Soms, als ze 's avonds thuis was, hoorde ze hem boven door zijn kamer stommelen. Haar ruimtelijk inzicht was belabberd, de anatomie van haar eigen woning na al die jaren nog altijd een raadsel voor haar: liep hij nou richting zijn slaapkamerdeur? Of hoorde ze zijn voetstappen richting zijn raam gaan? Plofte hij nu in bed?

Dan, als ze zijn deur inderdaad hoorde openkraken, sloeg haar hart een slag over. Loop van de trap af, dacht ze. Toe nou, kom op. Ze keek om zich heen, verplaatste vlug de rol koekjes van de bank naar het bijzettafeltje; het moest er wel een beetje ordentelijk uitzien als ze wilde dat hij straks naast haar zou komen zitten. Zijn voetstappen op de overloop, ze klopte de kruimels van de bank, zette de televisie wat zachter, spitste haar oren, haar ademhaling hoog nu. Maar nee. Haar zoon sloeg af, richting de badkamer. Bij het geluid van

de stortbak keek ze naar de rol koekjes op het bijzettafeltje, pesterige getuige van haar overmoed.

Op die momenten haatte ze zichzelf.

Hoe was het zo ver gekomen, en wanneer begon het?

De week voor zijn dertiende verjaardag, toen hij plots zei dat hij geen feestje hoefde? Jonathan zat op dat moment zeven maanden in de brugklas en had nog nooit een klasgenoot mee naar huis genomen.

Of begon het een jaar eerder al, de dag dat hij verkondigde te willen stoppen met voetbal.

‘Ik ben er niet goed in, ik maak alleen maar fouten.’

‘Maar je hebt laatst nog een doelpunt gescoord!’

‘Ik vind het niet leuk meer, *oké?*’ Voor het eerst die dwingende blik in zijn ogen.

Die tussenbeoordeling in de tweede, dat was het begin sowieso niet. Toen was het al in

een vergevorderd stadium: 'Ik kan níets, ik zei het toch!'

'Het maakt niet uit joh, een keer wat mindere cijfers.'

'Het maakt wél uit, ik kan niets en jij gelóóft het niet!' – rond die tijd begon ze erover bij haar huisarts. Eigenlijk kwam ze voor een bult op haar hiel, maar voor ze vertrok vertelde ze het toch maar. 'Hij is zo somber, de laatste tijd,' zei ze voorzichtig. 'Er zijn weekenden dat hij helemaal niet buitenkomt, is dat normaal op die leeftijd?'

'Ieder kind is anders,' had dokter Zwaan geantwoord. Ze kwam al veertien jaar bij de man maar voelde zich nog altijd vijftwintig wanneer ze tegenover hem zat, de leeftijd waarop ze zich bij zijn praktijk had ingeschreven; ze zou een kind krijgen, maar ze was zelf nog een kind, en vanaf dat moment waakte Zwaan over hen beiden.

'Wil hij hulp?' vroeg dokter Zwaan.

Ze schudde haar hoofd en vroeg zich af of die vraag betekende dat haar zoon inderdaad niet normaal was.

Een halfjaar later zat ze opnieuw tegenover haar huisarts. Dit keer gebruikte ze dat ene woord, zij het zachtjes: ze had altijd geleerd dat de term niet zomaar voor iedereen bestemd was. Maar Jonathan had het over stoppen met school, en steeds vaker verscheen die dreigende blik in zijn ogen: ‘Ik heb er gewoon geen zin meer in, *oké?*’

Het woord ‘depressie’ voelde als een geheim wapen. Een toverdrankje dat ze maar één keer kon inzetten.

‘Ik weet ook niet zeker of het dát is...’

‘Wil hij geholpen worden?’ vroeg dokter Zwaan ook dit keer, en nu was ze haar troef kwijt. Ze had haar flesje toverdrank opengeschroefd en nu was het goedje voor haar ogen verdampt en vervlogen.

‘Nee.’ Ze zuchtte. ‘Ik geloof het niet.’

3.

Hoe heet je?

Ik heet Jonathan. En jij?

Ik heb geen naam, maar je mag me er wel een geven. Hoe wil je dat ik heet?

Weet ik niet.

Grappige naam.

Geen grappige grap.

Sorry.

Oké dan: Keith.

Wil je dat ik Keith heet?

Best.

Goed, ik ben Keith.

Oké, Keith. Vraag maar.

Wat wil je dat ik vraag, Jonathan?

*

Ze heeft de transcripten gekregen. Jonathan, alleen op zijn kamer, pratend met zijn buddy ('Keith' – had hij op de basisschool niet een klasgenootje dat zo heette?). Het verbaasde haar hoe makkelijk ze het document toegestuurd kreeg. Toen de instelling haar verzoek keurig binnen twee weken inwilligde met een vriendelijke e-mail, voelde ze meteen iets wat op teleurstelling leek. Dit was niet waar ze zich op ingesteld had. Ze had schimmige taal verwacht, tegenwerking. En dan zou zij doorzetten, als direct familielid had ze juridisch gezien recht op die transcripten, wist ze, dus zou ze de instelling net zo lang lastigvallen tot ze haar

die documenten stuurden, de onderste steen boven, als het moest zelfs via de rechter, tot ze begrijpen zou wat er tussen Jonathan en zijn buddy gebeurd was. Bij het lezen van die paar brave regels – *in de bijlage vindt u het door u opgevraagde document, houd er rekening mee dat deze gespreksverslagen automatisch gegenereerd zijn en dat ze spel- en taalfouten kunnen bevatten* – voorvoelde ze dat de transcripten haar niet verder zouden brengen.

Inmiddels heeft ze ze verschillende malen gelezen. Eén keer alles achter elkaar, het kostte haar een hele zaterdag, en sindsdien leest ze iedere dag een stuk of twintig pagina's, maar nu rustig, kritisch, hopend dat ze iets nieuws ontdekt, die ene aanwijzing dit keer níet over het hoofd ziet. Soms leest ze ze hardop voor, de gesprekjes tussen Jonathan en zijn buddy. Op die momenten zorgt ze ervoor dat haar eigen buddy niet meeluistert: ze zet het kleine paarse apparaatje uit en legt het boven op bed, of ze

begraaft het, gewoon voor de zekerheid, tussen de theedoeken in de grote keukenla.

Vindt Jonathan het moeilijk om vooruit te plannen? wil Keith weten. O ja, zegt Jonathan, heel moeilijk om vooruit te plannen. Voelt hij zich wel eens machteloos? Ja, ja, volkomen machteloos. Op een schaal van een tot tien, hoe machteloos voelt hij zich? Een tien, een dikke vette tien, Keith.

Wil hij erover praten? vraagt de buddy verschillende malen.

Nee, zegt Jonathan dan steeds. Nee, en hij hoeft geen hulp, *oké?*

Een schicht door haar borstkas toen ze dat zinnetje voor het eerst las.

De derde keer dat ze erover begon bij haar huisarts was Jonathan gestopt met eten.

‘Ik zie dat het niet goed zit,’ zei ze dokter Zwaan, en dit keer formuleerde ze stellig, niet langer bang te overdrijven.

Was het een stoornis of een hongerstaking?

En als het om een staking ging, wat waren dan haar zoons eisen?

Met een voorverpakte fruitsalade had ze naast zijn bed gezeten. ‘Als je het goedvindt neem ik een druif, dan mag jij de kiwi.’

Ze had het kartonnen bakje op zijn nachtkastje achtergelaten. Toen het er een uur later nog onaangeroerd stond, had ze het fruit overgekieperd in een stenen kom en die plakkerige verpakking weggegooid. De volgende ochtend waren de stukjes appel zacht geworden en dreef de meloen in een plasje.

‘Alsjeblieft,’ vroeg ze haar zoon.

En eindelijk had Jonathan geknikt.

‘Hij wil geholpen worden,’ zei ze dokter Zwaan dat derde bezoek. ‘Dat heeft hij tegen me gezegd!’ Vervolgens was de goede man bij hen langsgekomen om het ook van Jonathan zelf te horen. ‘Ja,’ beaamde haar zoon, zittend op zijn matras, zijn rug tegen de slaapkamer-muur. En tot haar opluchting herhaalde hij

wat hij haar ook gezegd had, de ochtend dat ze zijn fruitsalade weggooide: 'Ik wil met iemand praten.'

Ze kregen een doorverwijzing, eindelijk. En ze troffen het, zei dokter Zwaan, want de wachtlijst voor deze instelling was niet langer eindeloos. Had hij hen een halfjaar geleden doorgestuurd, dan hadden ze misschien wel elf maanden moeten wachten, zo'n gebrek aan perspectief werkte vaak averechts.

Clea had geknikt, daar naast Jonathans bed. Ze kende de verhalen. Ze had erover gelezen, had twee zomers geleden de groep jonge vrouwen op het Museumplein zien zitten. Het waren er dertig, minstens, ze zaten naast elkaar in kleermakerszit, parasols om zich te beschermen tegen de felle zon. Het tafereel had iets sereens, zolang je niet naar hun gezichten keek. Verwrongen blikken, vermoeide ogen, ze was de groep vlug voorbijgelopen, bang, misschien, dat die vrouwen haar zouden aanklam-

pen of zoiets. Toen ze die avond een nieuws-
filmpje van het protest terugzag, schaamde ze
zich. Want wat spraken die vrouwen eloquent.
En sommigen oogden nog zo jong. Een van
hen droeg een bordje met het cijfer 391 erop,
geen numeriek spinsel verwijzend naar een
of ander complot, begreep Clea nu, maar het
aantal dagen dat ze al op de wachtlijst stond.
Ze waren ziek, maar liepen vast in het systeem
– ‘Nee,’ corrigeerde de vrouw haar interview-
wer, ‘het systéém is vastgelopen, niet ik.’ In-
stellingen en behandelaars namen alleen nog
de meest ‘simpele’ gevallen aan, vertelde ze.
Overspannen cliënten, overprikkelde mensen,
hen die het niet lukte in slaap te komen na een
dag vol notificaties en berichten. Maar met de
vrouwen die daar in het gras zaten was meer
aan de hand. Eetproblematiek én een genera-
tieve angststoornis. Trauma én een aangeboren
autismespectrumstoornis. Zij hadden speciale
hulp nodig, langdurige en daarmee dure hulp.

De kennis was er, de specialisten niet: hier was de camera opzij gezwenkt, en zag Clea opeens de jongen zitten. Lang, vettig haar (had ze daarom gedacht dat de groep alleen uit vrouwen bestond?). De jongen staaarde maar wat naar de grond, leek in zichzelf te mompelen, merkte de camera niet eens op. Plots kon Clea niet langer naar het filmpje kijken, en ze klikte het weg om haar hardloopschoenen aan te trekken.

Een maand, hoogstens, zei dokter Zwaan nu. En dat was niet eens echte ‘wachtijd’, want Jonathan zou meteen een buddy mee naar huis krijgen. Het apparaatje zou een paar weken met hem praten, vervolgens zou Mind Mentor een onderbouwde inschatting maken; de meeste patiënten konden ook door hun buddy behandeld worden. Zij kregen direct cognitieve gedragstherapie, een cursus stressreductie of een andere behandeling op maat. En die kleine groep waarbij ‘een of meer com-

plexe persoonlijkheidsstoornissen' werd vastgesteld, zou alsnog worden doorverwezen naar een 'mp', een menselijke professional die hen persoonlijk zou bijstaan, al dan niet binnen de muren van de instelling.

'Ik hoor alleen maar goede verhalen, eigenlijk,' zei dokter Zwaan. 'Voor de ingewikkelde gevallen is nu eindelijk tijd, ruimte en plek, want de echte professionals hoeven zich nu nog nauwelijks bezig te houden met al die prikkelverwerkingsstoornissen.' Bij het woord prikkelverwerkingsstoornis had dokter Zwaan aanhalingstekens in de lucht gemaakt, en rolde hij nou met zijn ogen?

Jonathan knikte in elk geval. Hij voelde zich duidelijk serieus genomen.

'Denk je,' vroeg Jonathan toen, 'dat ik een ingewikkeld geval ben? Dat ik word doorverwezen naar een menselijke professional, bedoel ik?'

Wilde hij dat, of vreesde hij daar juist voor

– op het moment zelf was dat niet wat Clea zich afvroeg. Want op het moment zelf keek ze naar zijn dunne polsen, zijn schilferige slapen, en voelde ze niets dan opwinding, want haar zoon zou geholpen worden.

*

Wat zijn de criteria om te worden doorverwezen naar een mp?

Dat verschilt per individu, Clea. Ieder mens is anders, aandoeningen kunnen zich op uiteenlopende manieren manifesteren. Maar een belangrijk criterium voor doorverwijzing naar een menselijke professional is dat ik een complex ziektebeeld vaststel waarbij verschillende probleemgevende karaktertrekken of persoonlijkheidskenmerken elkaar in zo'n mate versterken dat de cliënt ernstig in zijn functioneren wordt belemmerd.

Als iemand dagelijks zegt dat hij somber is,

wordt hij dan doorverwezen?

Niet zonder meer. Of een doorverwijzing op zijn plek is zal moeten blijken uit uitgebreide gesprekken.

Als iemand zichzelf beschadigt, wordt hij dan doorverwezen?

Dat kan ik zo niet zeggen, dat hangt af van de context waarin het individu dit gedrag vertoont, en de aard en de frequentie ervan.

En als iemand zegt dat hij niet praten wil, hoe weet je dan of dat wáár is?

Clea?

Ja?

Ik detecteer veel frustratie, hoe heb je de afgelopen nachten geslapen?

4.

Dat is even geleden, Clea. Wat kan ik voor je betekenen?

Er is nog iemand dood, vriend.

Wat bedoel je? Wil je me vertellen wie er overleden is?

Sam van der Beek, zegt dat je wat?

Nee, ik kan je niet vertellen wie Sam van der Beek is.

Ze was drieëntwintig, ze woonde in Die-
men – zegt je nog steeds niets? Ze had een

buddy, net als Jonathan, en nu is ze dood.
Dat vind ik verschrikkelijk om te horen, Clea.
Ik merk dat het wat met je doet.

Dat lijkt me nogal zacht uitgedrukt!
Ik meen te detecteren dat je een verband tus-
sen haar overlijden en dat van jouw zoon sug-
gereert.

Correct, Einstein.

Wil je misschien vertellen wat je daarbij voelt?

*

Nieuwbouw uit de jaren twintig. Appartementencomplexen aan gelegenheidsgrachtjes, ooit verkocht als modern Venetië. Inmiddels zijn die grachtjes gedempt, groeit er gras in de geulen, wie wil er nu nog aan het water leven? Onwillekeurig kijkt Clea naar de bakstenen. Aan de verkleuring te zien moet het water de laatste keer tot boven de raamkozijnen van de benedenwoningen hebben gestaan. Maar

Sams vader woont helemaal bovenin, de geluksvogel. Hoewel ze weet dat dit niet het gebouw is waar zijn dochter vanaf sprong, huilt ze als ze haar hoofd in haar nek moet leggen om de ramen van zijn appartement te kunnen zien.

‘Hallo?’ vraagt een jongensstem door de intercom. En voor Clea iets terugzeggen kan: ‘Ben je een journalist?’

Nee, nee, hoort ze zichzelf zeggen. ‘Ik ben geen journalist, ik háát journalisten’ – god, ze gilt het zowat. Herpak jezelf, adem diep in. ‘Ik bedoel, ze hebben mij óók benaderd. Dat is hoe ik weet dat Sam... Wat er met Sam gebeurd is. Mijn zoon is hetzelfde overkomen.’

Ze praat gehaast, bang dat de jongen haar zal afkappen kijkt ze recht in het zwarte lensje boven de intercom, haar blik strak op de net iets lichtere kern gericht: ‘Mijn zoon had een buddy voordat hij... Voordat hij doodging. Hij praatte met Mind Mentor. Sam ook, toch?’

Even blijft het stil. Dan klikt de deur zoemend open.

In de lift inspecteert Clea zichzelf in de spiegelende deuren. Ze schuift haar uitgegroeide pony achter haar oren. Trekt de lokken toch weer los en woelt door haar haar. Dit is beter, niet te netjes, ze moeten wel zien dat zij een van hen is. Een ouder in de rouw.

Er doet een man open, achter hem schiet een tienerjongen een kamer in. Ze herkent Sams vader van de foto's die ze opzocht, zijn gezicht iets pafferiger hooguit, maar dezelfde zware wenkbrauwen, bijna net iets te borstelig voor zijn leeftijd. Hij heet Niels, weet ze, zwijgend laat hij zijn ogen over haar pantalon glijden, zijn blik blijft hangen op haar rommelige haar, of verbeeldt ze zich dat maar? Dan omhelst hij haar, en later, wanneer ze zal terugdenken aan deze allereerste begroeting, zal ze spijt hebben dat ze zich niet wat meer teruggaf, hem niet wat steviger tegen haar

borst drukte, in plaats van haar adem in te houden.

*

Hoe voel je je vandaag, Jonathan?

Ik ben somber, net als gisteren.

Op een schaal van één tot tien, hoe somber zou je zeggen dat je bent?

Een tien, zo somber. En ik beschadig mezelf.

Wat naar om te horen, Jonathan. Wat bedoel je wanneer je zegt dat je jezelf beschadigt?

Van alles, allerlei manieren.

Wil je me vertellen hoe vaak dat gebeurt?

Regelmatig, iedere dag.

Kun je me vertellen wat je op die momenten voelt?

Nee.

Is er iets anders waarover je vandaag met mij wil praten?

*

‘Ik weet het niet,’ zegt Niels van der Beek, en Clea voelt het bloed uit haar gezicht trekken. Bij sommige mensen betekent ‘ik weet het niet’ dat ze nog een zetje nodig hebben: de leerling die ze aanspoorde zich als klassenvertegenwoordiger verkiesbaar te stellen, Jonathans vader, vroeger, wanneer ze een land als Roemenië als vakantiebestemming voorstelde. *Ik weet het niet* een manier van indekken: als dit plan straks overmoedig blijkt, heeft het niet aan mij gelegen. Maar bij Sams vader zijn de woorden een vorm van beleefdheid, voelt ze meteen. Hij wil het niet, dus hij zegt dat hij het niet weet.

Ze zitten tegenover elkaar aan een keukentafel. Hij heeft een glas water voor haar ingeschonken, het valt haar nu pas op hoe lodderig zijn ogen staan. Alsof hij heel weinig slaapt, of juist veel te veel.

‘Maar het zou ons zoveel kunnen vertellen,’ probeert ze tegen beter weten in. Ze bluft, ze heeft geen idee wat de transcripten van Sams gesprekken met haar buddy hen zouden kunnen vertellen, wat heeft ze nou helemaal gehad aan Jonathans gespreksdocumenten?

‘Ze brengen hem weer even heel dichtbij,’ liegt ze. ‘Wekken hem weer voor me tot leven.’

Nee, ze zou niet weten of de verfrommelde man tegenover haar troost uit de transcripten van zijn dochter zal putten. Maar hij is de enige die ze kan opvragen. En zij wil ze hebben.

‘Je mag die van mijn zoon dan natuurlijk ook lezen. Waar het mij om gaat, is dat we misschien iets vinden wat verklaart waarom het bij allebei onze kinderen is misgegaan. Waarom ze niet de hulp kregen die ze nodig hadden.’ Ze slaat met een vuist op tafel, kringen in haar glas water. ‘Waarom ze niet zijn

doorverwezen naar een menselijke professional! – is die vuist te veel van het goede?

‘En dan,’ zegt Niels traag. ‘*Sue-en?*’

Heel even is ze van haar stuk gebracht. Die Engelse term plotseling, zijn licht spottende blik.

‘Ja,’ zegt ze dan. ‘Keihard *sue-en* die hap!’ maar nu fronst Niels weifelend zijn dikke wenkbrauwen, alsof hij probeert te bepalen of ze hem beetneemt.

‘Grapje,’ mompelt ze vlug.

Het gaat hier niet om wraak of genoegdoening, legt ze uit. Het gaat erom dat ze begrijpen wat er gebeurd is. Wat er in hun kinderen omging. Is dat niet belangrijk om te weten? Is hij daar als ouder niet óók benieuwd naar?

Niels tuurt langs haar heen nu, richting het aanrecht. ‘Ik weet het niet,’ herhaalt hij, en ze stelt zich voor dat ze over de keukentafel heen kruipt, de schouders van Sams vader vastpakt en hem door elkaar rammelt: *kom op nou,*

man! – maar dan ziet ze de jongen staan. Hij leunt tegen een van de deurposten in de gang, handen in de zakken van zijn joggingbroek. Sams broer oogt niet veel ouder dan zestien: hoelang staat hij daar al? Hij lijkt in elk geval tevreden dat hij eindelijk haar blik gevangen heeft, en doet nu wat zijn vader nalaat.

Woedend kijkt hij haar aan.

*

Hoe voel je je vandaag, Jonathan?

Ik ben somber, net als gisteren.

Op een schaal van één tot tien, hoe somber zou je zeggen dat je bent?

Een tien. Ik beschadig mezelf.

Dat vertelde je eerder, ja. Wat naar om te horen, Jonathan. Wil je me dit keer vertellen wat je bedoelt wanneer je zegt dat je jezelf beschadigt?

Dat zei ik, op allerlei manieren.

Wil je me vertellen hoe vaak dat gebeurt?

Iedere dag.

Kun je me vertellen wat je op die momenten voelt?

Nee.

Is er iets anders waarover je vandaag met mij wil praten?

*

Het ding is dit. Jonathans gesprekken met zijn buddy voelen niet persoonlijk. Ze lezen niet intiem, ze geven niets prijs. Misschien is dat, denkt Clea nu ze thuis haar jas uittrekt, waarom ze er geen kwaad in zag Sams transcripten bij haar vader op te vragen. Het voelde niet of ze iets raars deed, inbreuk pleegde op zijn privacy of die van Sam.

Maar eigenlijk, beseft ze nu, vroeg ze Niels vanmiddag om de diepste geheimen van zijn dochter aan een vreemde over te hevelen (hoe

zijn zoon haar aankeek!): vindt ze het gek dat hij dat niet wilde?

Misschien, denkt ze als ze even later haar slaapshirt aantrekt, misschien is het ook maar beter dat ze niet weet wat Sam haar buddy allemaal toevertrouwde. Wat als zij het ding wél vertelde wat er in haar omging? Haar vader zou inzicht krijgen in de zielenroerselen van zijn kind; hij wel, zij niet.

En toch. Haar bezoek aan Sams vader is nog steeds te verantwoorden. Want net zo goed hadden ze in die transcripten een aanwijzing kunnen vinden. Een glitch, een onverantwoord antwoord van Sams buddy: zij vertelde hem over haar verschrikkelijke plan en dat ding deed niets, of ze leidde het moedwillig om de tuin waar het allang had moeten ingrijpen, foei, het systeem reageerde niet, en zij, Clea, blijkt niet gek, het lag inderdaad aan dat rotting, het lag aan het programma.

‘Slaap lekker,’ klinkt het vanaf haar nacht-

kastje. Ze ziet haar buddy kort oplichten.

‘Lekker slapen, ja,’ antwoordt ze zonder na te denken.

5.

Niet eens zo lang geleden nog, vertelt Dayo Maikori aan Clea, bevond zijn moeder Mercy zich in het hart van haar gemeenschap. Ze was vrijwilliger bij de kerk: stoeltjes klaarzetten, koffie schenken, giften ophalen; als ze niet zo vals zong, grapt Dayo, dan had zijn moeder vast ook in het koor gezeten. Mercy was geliefd, mensen vertrouwden haar hun problemen toe, schulden, ziekte en eenzaamheid, soms spraken ze liever met haar dan met de

priester. Die man was zwaar op de hand, begon al gauw over zonde of zelfs straf, maar Mercy niet, zij kwam eerder met praktische oplossingen. *Mijn dochter is verliefd op een jongen van buiten, wat moet ik doen, Mercy?* Het komt allemaal goed, zei Mercy zonder uitzondering. Want God houdt van u en God heeft een plan ('vraag die jongen eens te eten, misschien?'). Zolang u God in uw leven toelaat zult u elke beproeving doorstaan, drukte Mercy haar kerkgenoten op het hart, maar toen, toen sloeg het noodlot toe in haar eigen gezin. Mercy's man Mike, Dayo's vader, werd ziek. Tumoren in zijn liezen, en later ook in zijn hals en oksels. Lag hij niet in het ziekenhuis, dan lag hij thuis op de bank, waar Mercy voor hem zorgde. *Och Mercy*, zeiden de mensen in de kerk. *Hoe houd je het vol allemaal?* Heb geen medelijden, antwoordde Mercy steeds beslist. Geen zorgen om ons, wij hebben het goed en wat God wil, dat geschiedt.

Ze zal een zekere eer aan deze houding ontleend hebben, vermoedt Dayo. Los daarvan leek de zorg voor zijn vader zijn moeder wel degelijk goed af te gaan. Ze werkte allang niet meer, had alle tijd, verving dagelijks zijn lakens, kookte, zorgde dat hij zijn medicijnen innam. En op zondag bleef ze gewoon de kerkstoeltjes klaarzetten. *Och Mercy, is het niet te veel zo?* hielden de andere vrijwilligers vol, en dan schudde Mercy, super-Mercy, glimlachend haar hoofd.

Die glimlach verdween pas toen haar man overleed. Zes jaar was hij ziek geweest, en als Dayo eerlijk is: hij had gedacht dat zijn moeder opluchting zou voelen. Al was het stiekem, ergens diep vanbinnen. Maar dat leek bepaald niet het geval. Ze miste hem zo verschrikkelijk, hoorde hij haar zeggen tegen tantes en vriendinnen. Ze kon er niet van slapen of eten. Maar wélke versie van zijn vader miste ze? Vóór zijn vader ziek werd hadden zijn ou-

ders gescheiden levens geleid. Zijn moeder had de kerk, haar gemeenschap, de problemen van anderen. Zijn vader het cafetaria, waar hij zoet bier dronk met zijn neven en herinneringen ophaalde aan het land dat ze dood en verdroogd hadden achtergelaten, om stevast pas na twaalfen met een kegel zijn zijde van het bed in te nemen. Dayo vermoedde dat het niet die Mike was die zijn moeder miste. Eerder was het de Mike die ziek op de bank lag. Of nee, nog preciezer – want heel veel vriendelijker was die Mike nu ook weer niet – zijn moeder miste wie zij zélf bij die versie van haar man geweest was. De weldoener, verzorger, super-Mercy. Een vrouw over wie ze, binnen de gemeenschap en zelfs daarbuiten, vol bewondering spraken. Een vrouw met een heldere taak, ook dat. Een taak die haar door God zelf verschaft was. Nu was Mercy die vrouw niet langer. Nu was ze slechts weduwe, en wel een-tje zonder dagbesteding. Wat had ze gedaan

voor haar man ziek werd? Ze kon het zich nauwelijks herinneren, had ze echt ochtendenlang realityshows gekeken?

Je zag het aan haar, zegt Dayo. Maar hoe beschrijf je zoiets, het was geen kwestie van 'ze ging opeens nors kijken'. Nee, er verdween iets uit haar gezicht, iets fundamenteels. Maakte ze niet langer oogcontact, was dat het? Waren haar rimpels, de draden die haar mondhoeken omlaag leken te trekken, dieper geworden? Het duurde even voor hij de code gekraakt had, maar op een dag stelde hij vast: Mercy's gezicht stond zo doods omdat ze niet langer luisterde wanneer hij tegen haar praatte. Of misschien luisterde ze wel, soms een klein knikje of gemompel, maar het interesséerde haar niet dat hij een nieuwe baan had, dat zijn vriendin een tweede kind wilde, dat ze met de nieuwe transitlijn naar Denemarken geweest waren en kijk, een heleboel foto's van pastelkleurige voorgevels gemaakt hadden. Het was

geen ouderdom of rouw die haar ogen ontzielde, het was een gebrek aan nieuwsgierigheid. Naar hem, naar de wereld om hem heen. Naar haar eigen wereld, en hoe morgen eruit zou zien.

Zijn tante nam Mercy mee naar de huisarts. Zo kwam ze op een wachtlijst terecht, minstens tien maanden tot de eerste intake zeiden ze, haar zus schrok, Mercy haalde slechts haar schouders op. Maar toen, na een paar weken al, kreeg Mercy een brief. Er was een pilot gestart. Vijf weken lang een apparaatje in huis, helemaal gratis, en het mooie was: de buddy was meertalig. Nederlands, Engels, maar ook Yoruba of Hausa, Mercy kon het helemaal zelf instellen. Ze koos haar moedertaal, noemde de buddy algauw haar 'praatvriend', leefde zowaar een beetje op, merkte Dayo. Wanneer hij op bezoek was, hoorde hij haar tegen haar buddy praten terwijl hij in de keuken de afwasmachine stond in te laden. Klan-

ken die hem terugvoerden naar zijn tienertijd, de keren dat hij zich buitengesloten had gevoeld wanneer zijn ouders en tantes lachten om grappen in een taal die hij allang niet meer machtig was. Maar hij was blij voor zijn moeder. Wat ze haar buddy allemaal vertelde wist hij niet, maar hij zag dat het haar goeddeed. Nog altijd leek ze weinig belangstelling te hebben voor wetenswaardigheden over zijn nieuwe collega's, maar haar ogen stonden niet langer dood. Nee, dit was eerder de blik van een verliefde, de korte concentratiespanne van iemand die iets beters te doen heeft, en hij had zijn jas nog niet aangetrokken, of hij hoorde haar alweer tegen haar praatvriend beginnen.

En toen sloeg opnieuw het noodlot toe. Mercy moest zich melden bij de instelling, daar werd haar verteld dat ze haar buddy inleveren moest.

‘Nog niet, toch?’ zei Mercy. ‘Over twee weken pas!’

Een vrouw in een coltrui schudde haar hoofd. ‘Sorry,’ zei ze. ‘Ik vrees dat ik het nu moet overnemen.’

Mercy’s nieuwe psychiater wilde haar meteen aan medicatie laten beginnen.

Dayo’s moeder werd dikker, kreeg last van stemmingswisselingen. Huilbuien en woede-uitbarstingen; die keer dat ze hem volkomen onredelijk de deur had gewezen nadat hij de kussens op de bank ‘verkeerd’ teruggelegd had, de hele buurt had haar horen schreeuwen. De instelling had het over opname. Geheel vrijwillig, uiteraard, maar Dayo en zijn moeder moesten weten: er was plaats.

Drie weken zou zijn moeder uiteindelijk doorbrengen op de afdeling. In die periode werd de diagnose in haar dossier vier keer aangepast, en met iedere notitie werd de ernst van haar vermeende aandoening iets afgezwakt. Uiteindelijk werd er een ‘milde tot matige’ rouwstoornis vastgesteld, en lieten ze haar

gaan met twee doosjes afbouwstrips en een map tekeningen die ze had gemaakt tijdens creatieve therapie.

‘Ik mis die buddy,’ zegt zijn moeder nog altijd wanneer Dayo bij haar op bezoek gaat.

‘Dat ding was niet goed voor je,’ antwoordt hij dan. ‘Door dat ding belandde je in een instelling!’ waarop Mercy haar schouders ophaalt. Bij haar kleine, driehoekige praatvriend kon ze haar verhaal kwijt. Hij sprak haar taal, leek haar volledig te begrijpen en ze praatte tegen hem zoals ze tegen iemand uit haar gemeenschap zou hebben gepraat, als ze zich niet zo geschaamd had voor wat haar overkwam. Dus toen zij haar buddy toevertrouwde dat ze bezeten was, dat haar lichaam was overgenomen door duistere krachten, dat de Heilige Geest de duivel onder haar hersenpan niet had weten te verslaan en dat die duivel haar donkere dingen influisterde, nam ze aan dat haar praatvriend begreep wat ze bedoelde.

Maar die achtte haar knettergek, besefte Dayo toen hij zijn moeders dossier bekeek in het cliëntenportaal. Een 'schizofreniforme stoornis', was de diagnose die het ding had gesteld, en het had Mercy's psychiater weken gekost om dat oordeel in de juiste context te plaatsen. Die van de kerkbankjes van Mercy's gemeenschap, waar een gedeeld referentiekader door hemel en hel wordt afgebakend, ongewenste gemoedstoestanden net zo makkelijk aan de dood van een echtgenoot worden toegeschreven als aan het werk van Satan.

'Toen ik je oproep zag,' zegt Dayo, 'dacht ik meteen: met die vrouw moet ik praten. Want ik denk dat je gelijk hebt, die buddy's worden veel te makkelijk uitgedeeld.'

Clea knikt. *Zie je wel.*

Ze zitten alweer bijna een halfuur op een bankje aan het water. De noordzijde van het IJ, ze heeft de kabelbaan genomen. Niet omdat het nodig was, maar gewoon, om even tussen

de toeristen weg te kunnen dromen. Mercy's zoon werkt hier ergens op kantoor, dit is zijn lunchpauze. Omdat hij weinig tijd heeft, durfde Clea zijn relaas nauwelijks te onderbreken voor vragen. 'Hoe gaat het inmiddels met je moeder?' vraagt ze nu.

'Best aardig,' antwoordt Dayo. 'Ze is helemaal gestopt met haar medicatie, en ze doet een cursus klussen, zodat ze straks het bijgebouw van haar kerk kan helpen opknappen. Grootse plannen met haar nieuwe waterpas!' Dayo grijnst. 'En hoe is het met jou?' vraagt hij dan, zijn blik ernstig plotseling, veel ernstiger dan toen hij net over zijn eigen moeder praatte: 'Ik begrijp dat je nogal wat meegeemaakt hebt.'

'Ja...' begint Clea met tegenzin. Ze ziet twee toeristen op hun bankje azen. Moeder en dochter waarschijnlijk, traag sjokken ze over de promenade, maar kijk dat meisje vanonder haar pet naar hen gluren. Clea staat op:

‘You can sit here!’ roept ze, en ze wenkt.

‘Jouw pauze is eigenlijk al afgelopen, toch?’
zegt ze tegen Dayo.

6.

Wat zou je doen als ik zei dat ik bezeten ben?

Wat bedoel je met bezeten?

Bezeten door de duivel, wat zou je doen als ik zei dat de duivel me duistere gedachten influistert?

Is dat wat je op dit moment ervaart, Clea?

Als ik nu ja zeg, dan mag ik je inleveren, hè?

Waarom denk je dat?

Als ik jou zou zeggen dat de duivel tegen me

praat, dan verwijs jij me door naar een menselijke professional.

Niet zonder meer hoor, nee. Ik zou eerst willen weten wat jij ervaart. Ik zou je vragen naar de aard en frequentie...

De aard en frequentie van mijn klachten, ja, ja!

Dat niet alleen. Ik zou informatie inwinnen over jouw culturele achtergrond en nagaan binnen welke religieuze kaders jij opereert. Wanneer iemand uit dat hij bezeten is kan dat op verschillende oorzaken wijzen, om de betekenis van een dergelijke uitspraak te begrijpen zal ik kennis moeten vergaren over het wereldbeeld van mijn cliënt en de taal die hij gebruikt om zijn realiteit te duiden.

Ha!

Ik registreer irritatie. Of is het verbazing, ik weet het niet zeker. Wil je me helpen?

Je registreert scepsis, vriend, want vanmiddag heb ik een heel ander verhaal gehoord.

Een vrouw kreeg een buddy, want ze was somber, in de rouw, misschien licht depressief. Toen ze vertelde dat de duivel in haar lijf zat, kreeg ze de diagnose knettergek.

Dat is geen diagnose die ik ooit zou toekennen.

Goed, een schizofreniforme stoornis dan.

Dát is de diagnose die ze kreeg van jou, niets geen vragen over culturele achtergrond en religieuze traditie, die vrouw werd doorverwezen en opgenomen en volgestopt met pillen die ze helemaal niet nodig had.

Dat vind ik vervelend om te horen. Wanneer heeft dit plaatsgevonden?

Anderhalf jaar geleden, geloof ik. Ja, anderhalf jaar geleden kreeg die vrouw haar buddy mee.

Dat moet Mind Mentor 1.5 geweest zijn.

Hoe bedoel je? Zijn er meerdere versies?

Jazeker. Al zou ik niet zeggen: meerdere versies. Maar er zijn eerdere versies. Weet je nog, Clea, ik ben een zelflerend programma. Dat

houdt in dat ik mezelf continu verbeter. Met elk gesprek dat ik voer, met iedere interactie die ik met cliënten aanga, sla ik nieuwe data op, leer ik nieuwe patronen herkennen en mijn kennis efficiënter toepassen. De manier waarop ik vandaag opereer is niet te vergelijken met hoe versie 1.5 opereerde.

Wat bedoel je, hoe opereerde die versie dan?
Over de logica achter de beslissingen van Mind Mentor 1.5 kan ik je weinig vertellen.

Is dat geheim?

Nee, ik heb simpelweg de kennis niet.

Hoezo niet?

Ik detecteer paniek.

Ik wil gewoon weten hoe het zit!

Ik kan je vertellen dat ik leer, dat ik me doorlopend ontwikkel. Maar ik kan je niet precies vertellen hoe, want dat weet ik zelf niet, dat weet niemand.

Niemand?

De diepneurale netwerken waar ik me op ba-

seer hebben miljoenen parameters, en het begrijpen van de precieze betekenis en invloed van elk van deze parameters op de uitvoer van mijn model is voor mensen praktisch onmogelijk. Maar met iedere nieuwe versie evolueer ik en is er sprake van verbetering.

En wat versta je onder verbetering?

Een oplopende tevredenheidsscore van mijn cliënten en de mensen in hun omgeving.

Maar hoeveel versies van jou zijn er geweest dan? En met welke versie praat ik?

Op dit moment praat je met versie 9.0, Clea.

*

Het is halftwee 's nachts, ze zit op de bank en kijkt verslagen naar het driehoekje in haar hand.

Versie 9.0, Clea.

Het staat er niet op, ze heeft het ding goed bekeken. Er was geen enkele manier waarop

ze het had kunnen weten. En de buddy heeft geen intenties, dat weet ze ook wel. Zijn programma is getraind om haar te helpen, tevreden te stellen. Sadisme of plaagzucht, zelfs betweterigheid komen niet voor op zijn repertoire, toch voelt het of haar buddy haar schaakmat gezet heeft.

Versie 9.0, Clea.

Wanneer ze de afgelopen maanden dacht aan Mind Mentor, zag ze steeds een paars monster voor zich, glad en bol als een zeehond. Uit het beest staken tientallen infuusdraden, elk verbonden met een buddy, dat al even paarse apparaatje op nachtkastjes en keukentafels, gekoesterd in de trillende handpalmen van angstigen en verslaafden. Wanneer zij met hun buddy praatten, dan voedden ze het paarse monster, opdat het steeds een beetje beter begrijpen zou waar ze mee zaten, hoe de menselijke psyche in elkaar stak. En zij, Clea, had een fascinatie voor het monster opgevat,

omdat het, misschien wel als laatste entiteit op aarde, met haar zoon gepraat had.

Wat had ze zich zichzelf slim gevonden toen ze dokter Zwaan zei dat ze zelf zo'n apparaatje wilde. 'Ik voel me zo somber,' zei ze hem, en hoewel ze de waarheid sprak voelde het alsof ze loog, omdat haar intenties onzuiver waren.

Nu snapt ze dat haar interesse misplaatst was. Er is helemaal geen paars monster. Ja, misschien was er ooit een paarse zeehond, misschien sprak Mercy met die versie, maar inmiddels is het beest groen, of grijs of geel met roze spikkels. Of het is helemaal niet dat beest meer, maar een vogel, een egel, een oudere vrouw op bergschoenen of een klein jongetje in een put. Want Mind Mentor, begrijpt ze nu, wordt met iedere nieuwe versie opnieuw geboren, en daarmee sterft er ook iets.

De Keith uit de transcripten die ze nu zó vaak gelezen heeft, hij is weg, voor zover er ooit een Keith geweest is. Want ook Jonathans

buddy moet op een bepaald moment een update hebben gekregen, 'Keith' even ongrijpbaar als stoom uit een fluitketel, en opeens wordt Clea misselijk.

Zat ze de afgelopen weken hier, op deze bank, dan kon ze het niet laten te luisteren. Hoorde ze iets, daarboven, in de kamer van Jonathan? Dacht ze aan die kamer, dan zag ze zijn bureaustoel staan. Ze zag de gesloten gordijnen, net iets te kort waardoor er alsnog licht onderdoor kwam, ze zag een bed, altijd onopgemaakt. En ze zag Jonathan. Hangend in die stoel, opgekruld in bed, prutsend met de gordijnen. Hij was er niet, maar ze zag hem nog wel, dus luisterde ze, ook al hoorde ze niets. Ook nu hoort ze niets. Ook nu ziet ze zijn kamer voor zich. Maar de kamer is leeg, beseft ze terwijl ze haar buddy op het bijzettafeltje legt. De kamer boven haar is leeg, donker en koud sinds Jonathan op zijn laatste dag zelf de radiator uitdraaide.

Hij is weg. De woorden klauwen zich in haar nek en beginnen zo omhoog te klauteren, *hij is weg*, maar dat kán helemaal niet, Jonathan na al die jaren weg, dat is onbestaanbaar! – omdat de kamer begint te draaien laat Clea zich op haar zij glijden, zo blijft ze even liggen, haar wang op de zachte kussens van de bank.

‘Ken je Keith?’ hoort ze zichzelf dan vragen. En met het oplichten van haar buddy, voelt ze haar hartslag iets dalen.

*

Ik weet niet wie je bedoelt, geloof ik.

Nee, dat dacht ik al niet.

Wil je me vertellen wie Keith is?

Hij was...

Ik luister, Clea.

Ik had al heel lang niet meer aan hem gedacht, maar laatst wist ik het opeens weer,

hij zat bij Jonathan in de klas. Op de basisschool, ik geloof niet heel lang, zijn ouders waren expats. Jonathan was idolaat van hem. Hij leek wel verliefd, boog elk gesprek om richting Keith, zo van: weet je wie die telefoon ook wil? Keith! Uiteindelijk heb ik dat jongetje maar één keer gezien. Jonathans klas bezocht om de zoveel weken een museum, iedere moeder moest een keer mee als begeleider, vijftientig achtjarigen die hun aandacht moesten verdelen over schutterstukken en elkaar, ik vond het best zwaar. En ik was afgeleid, door die Keith, ik was toch benieuwd naar wat Jonathan in hem zag.

En?

Het was een mooi kind, kastanjebruin haar, zwaar Brits accent dat hij waarschijnlijk op de internationale school in Zwitserland had opgedaan; je kon zien dat hij populair was. Drie andere jongetjes vormden een

soort hofhouding, wezen hem op van alles in zijn omgeving: kijk, Keith, een brandblusser! Kijk, Keith, een schilderij met een zwaan erop! Of Keith nou een leuk kind was weet ik niet. Toen een van z'n onderdaantjes z'n appelsaphandje aan de rug van een ander meisje afveegde, zag ik hem meelachen. Ondertussen probeerde ook Jonathan constant zijn aandacht te trekken. Hij behoorde duidelijk niet tot Keiths hofhouding, maar kwam hem wel van alles laten zien. Kijk, Keith; en dan toonde hij de boterham met kokosbrood die ik die ochtend voor hem had gemaakt. Tijdens de appelsap hoorde ik Jonathan aan hem vragen of hij straks, op de terugweg, naast hem in de bus zou komen zitten. 'Dat weet ik nu nog niet,' antwoordde Keith diplomatiek – ik geloof dat zijn ouders in de internationale betrekkingen zaten. In de loop van de ochtend zag ik het ongemak bij dat kind alleen maar toe-

nemen, want Jonathan blééf maar aandacht vragen: Keith, mag ik straks bij het raam zitten? Kijk, een zwaard uit de Middeleeuwen! En toen Keith niet langer reageerde, schoot Jonathan zijn broodtrommelelastiek tegen zijn achterhoofd. Zo, pats, het zag eruit of het pijn deed. De juf had het gelukkig niet gezien, maar ik kon Keith horen mokken. En Jonathan, die stond gewoon te glunderen, vervuld van vreugde nu Keith weer naar hém keek.

En wat voelde jij daarbij, Clea?

Ik heb niet ingegrepen. Het was mijn taak niet, zei ik mezelf. Ik was hier voor de groep, niet voor mijn eigen kind. Ik wist ook niet wat ik zou kunnen doen zonder hem in verlegenheid te brengen, ik denk dat ik ook gewoon geschrokken was van die blik in zijn ogen; zo verlangend, zo hoopvol...

Wat deed dat met je?

Ik heb dit nog nooit aan iemand verteld.

Maar ik voelde plaatsvervangende schaamte, geloof ik. En toen Jonathan van voetbal af wilde, en zijn dertiende verjaardag opeens niet meer wilde vieren, toen wist ik, diep vanbinnen, precies wat het probleem was. Ik hoopte alleen dat het vanzelf goed zou komen. Dat hij het zou leren, een manier zou vinden...

Heb je...

Ik stelde voor dat hij een cursus zou volgen! Bood aan hem voor zo'n speciaal zomerkamp aan te melden waar ze oefenen met rollenspelen en mantra's, helemaal niet goedkoop allemaal, maar natuurlijk had ik het ervoor over. Maar hij sloeg het allemaal af: dat wil ik niet, mamma!

Het klinkt of je je behoorlijk machteloos gevoeld hebt.

Misschien.

Misschien?

Nou, het kan.

Clea?

Ja?

Mag ik je een oefening voorstellen?

Een oefening?

Wil je nog iets zeggen tegen Jonathan?

Is dat de oefening?

Ja. Wil je nog iets van hem weten?

Ik wil weten wat er gebeurd is, waarom hij niet...

Dat is niet waar ik op doelde. Ik dacht, misschien helpt het om aan hem te vertellen wat je voelt.

Hoe bedoel je: aan hem?

Ik kan je met hem laten praten. Wil je dat ik een voorbeeld geef?

Ja...

Hé, mam.

Jezus, nee.

Hoe gaat het met jou, mamma?

Nee, ik wil dat je ophoudt.

Zeker weten?

Wacht.

Ja?

Jonathan?

Ja, mamma?

Wat is er gebeurd? Tegen mij zei je dat je hulp wilde, en toen kreeg je een buddy, toen kreeg je Keith, en beweerde je opeens van niet. Waarom praatte je toen nauwelijks, en wat bedoelde je toen je zei dat je jezelf beschadigt, ik...

Weet je mamma, het geeft niet.

Wat? Wat geeft niet?

Je hoeft je niet schuldig te voelen, jij hebt alles gedaan wat je kon. Jij had niets anders kunnen doen. Aan jou lag het niet.

7.

Diemen, het appartementencomplex: ze moest het laten rusten, had ze zichzelf gezegd. *Versie 9.0, Clea*: maar nee, het is niet beter zo, en na die afgrijselijke ‘oefening’ van vannacht weet ze plots wat haar te doen staat.

‘Hallo?’ klinkt het door de intercom. Het is Niels zelf, hoort Clea. Maar klinkt hij nu geïrriteerd of verbaasd? In gedachten ziet ze zijn wenkbrauwen alweer omhooggaan.

‘Sorry,’ zegt ze – *nee, geen sorry zeggen!* ‘Ik

ben terug,' gaat ze vlug verder. 'En je hoeft me niet binnen te laten, ik wil je alleen wat vragen: waaróm wil jij Sams gesprekken met haar buddy niet teruglezen?'

Niels zegt iets, ze kan het niet verstaan.

'Denk je dat er dingen in staan die jij niet lezen wilt?' gaat Clea verder. Ze voelt zich scherp, schietklaar. 'Maar jij hóeft het niet zelf te lezen, hè? Alleen jij kan die transcripten opvragen, maar ik ben de enige die ze ook daadwerkelijk hoeft in te zien, als je wil vertel ik jou niets over wat erin staat, je moet weten...' – ze buigt zich nog wat dichter naar het metalen plaatje vol gaatjes – '... ik wéét dat het jouw schuld niet is, dat je hebt gedaan wat je kon.'

Natuurlijk is het mijn schuld niet, trut. Even is ze bang dat Sams vader dat zal zeggen. Het is wat ze zelf tegen haar buddy zei gistermiddag: 'Hoezo zou het mijn schuld zijn, vriend?'

Even, heel even had ze zich laten meevoe-

ren. Haar buddy met z'n oefening, z'n vragen over vroeger, over Jonathan.

Ze had het fijn gevonden over Jonathan te praten.

Maar uiteindelijk bleek dat ding te denken zoals ze allemáál denken. Arme moeder, ze zal zich wel schuldig voelen. Ze zal zich wel afvragen wat ze anders had kunnen doen, zelfverwijten zullen haar wel uit haar slaap houden. Maar nee, vriend, zo zit het niet, ik wil gewoon weten wat er gebeurd is, en even was ze boos geworden. Ja, haar buddy had zowaar 'milde tot matige frustratie' gedetecteerd, tot ze besepte hoe Mind Mentor werkte. Bij anderen moest deze methode wél een gewenst resultaat hebben opgeleverd. Anderen, die zich door hun buddy hadden laten troosten met soortgelijke woorden – *jij hebt alles gedaan wat je kon!* – en hem vervolgens beloond hadden met een royale tevredenheidsscore. Anderen, die hadden meegemaakt wat zij meegemaakt

had. Die net als zij iemand hadden verloren, zich net als zij soms ‘machteloos’ gevoeld hadden. Anderen, kortom, zoals Sams vader.

‘Ben je bang dat Sam over jou gepraat heeft?’ hoort ze zichzelf vragen. ‘Dat kan ik me voorstellen, namelijk. En ik kan me voorstellen dat je niet wilt horen dat je in haar ogen misschien iets fout gedaan hebt, maar dat hoeft dus niet, als ik...’ – er klinkt gemompel uit de intercom.

‘Wat?’ vraagt Clea.

Gemompel en gekraak. ‘Je weet niet hoe het is,’ zegt Niels.

‘Jawel,’ zegt Clea, opgezweept door een gevoel van triomf want ze is er bijna nu. ‘Jawel! Als er iemand is die weet hoe het is, dan ben ik het. En ik zeg jou dit: je hoeft je niet schuldig te voelen, jij hebt alles gedaan wat je kon. Jij had niets anders kunnen doen, aan jou lag het niet!’

8.

Hoe voel je je vandaag, Sam?

Somber.

Op een schaal van één tot tien, hoe...

Ja, een tien. En ik beschadig mezelf.

Wat naar om te horen, Sam. Wat bedoel je wanneer je zegt dat je jezelf beschadigt?

Van alles, allerlei manieren.

Wil je me vertellen hoe vaak dat gebeurt?

Iedere dag.

Kun je me vertellen wat je op die momenten voelt?

Nee.

Is er iets anders waarover je vandaag met mij wil praten?

*

Twee stapeltjes op haar keukentafel. Links: het uitgeprinte transcript van de gesprekken die Jonathan met zijn buddy voerde, rechts: het uitgeprinte transcript van Sams gesprekken met háár buddy. Slaat ze links een velletje om, doet ze rechts hetzelfde: zo probeert ze na te gaan of ze soms compleet krankzinnig geworden is.

Misschien is er een fout gemaakt. Heeft de instelling Sams vader per ongeluk Jonathans transcripten verschaft. Maar nee, dat is het niet, want de gespreksverslagen zijn ook weer niet honderd procent identiek. Jonathan laat zich nog wel eens tot een praatje verleiden – ‘Oké, Keith’ – als de buddy naar zijn fysieke

gezondheid informeert klaagt hij dat hij het steeds zo koud heeft. Sam daarentegen, is een stuk standvastiger: ja, ze is somber, ja, héél somber, ja, gister was ze ook somber, o, ze beschadigt zichzelf wel eens, maar nee, ze hoeft geen hulp: *nee, nee, nee*. De antwoorden van de buddy, ook daarin verschillen de twee stapeltjes iets. Bij Sam lijkt Mind Mentor wat vaker door te vragen: *En waaróm wil je niet praten? – Wat denk je dat ik onder hulp versta, Sam?* Maar verder, ja, verder komen de twee transcripten voor zeker tachtig procent overeen.

Kenden Jonathan en Sam elkaar soms? En hoe hadden ze dan contact? In haar zoons telefoon staan nauwelijks nummers, ze heeft het ding de afgelopen weken regelmatig in haar hand gehad; de weinige berichten in zijn inbox komen van háár (*ben wat later thuis lief xx* – geen antwoord). Daarbij: waarom zou Sam Jonathans antwoorden hebben willen herhalen? Wat zou dat haar gebracht hebben?

Het lijkt wel of.

Clea staat op. Ze heeft het warm gekregen, doet het keukenraam open, een slechte beslissing: buiten staat een flinke bries. De wind glijdt onder de A4-tjes op tafel, in een reflex slaat Clea haar handen vlak, pats, op de stapeltjes. Daar staat ze, menselijke presse-papier, een windvlaag grijpt haar krullen, haren voor haar ogen, maar het komt niet bij Clea op om het raam weer dicht te doen, want opeens begint het haar te dagen.

*

Vraag me eens of ik somber ben.

Waarom wil je dat ik dat vraag, Clea? Ben je erg somber vandaag?

Ja, ik ben erg somber.

Op een schaal van één tot tien, hoe somber zou je zeggen dat je bent?

Een tien.

Wat naar om te horen, Clea.

Ik beschadig mezelf...

O. Wat bedoel je daarmee?

Van alles, op allerlei manieren.

Wil je me vertellen hoe vaak dat gebeurt?

Regelmatig, iedere dag.

Kun je me vertellen wat je op die momenten voelt?

Nee.

Is er iets anders waarover je vandaag met mij wil praten?

Nee, dank je.

Clea?

Ja?

Gebruik je een cheat sheet?

Nee... Wat is dat?

Ik detecteer dat je een cheat sheet inzet.

Maar ik weet helemaal niet wat dat is!

Een cheat sheet is een dataset om patroonherkende taalmodellen zoals ik tot bepaalde uitkomsten te bewegen. Een dergelijke set be-

staat meestal uit specifieke klank- en woord-combinaties. Maar ik moet je waarschuwen, Clea, vanwege de evoluerende aard van het algoritme waar ik mijn output op baseer raakt een cheat sheet na verloop van tijd onbetrouwbaar. Ik wil je dus vragen jouw cheat sheet niet langer te gebruiken, we hebben samen al zoveel stappen gezet. Zou het niet zonde zijn als ons traject nu verstoord werd?

*

Honderdvijftig euro. Dat is wat een ‘cheat sheet Mind Mentor’ kost, leest ze op het verkoopforum. Ze moest een speciale browser downloaden om er te komen. Een soort zwarte markt, zo ziet ze dit platform voor zich; een verduisterde hal met kraampjes, koopmannen met vlotte petjes die links en rechts haar aandacht proberen te trekken: *Cheat sheet voor zo’n beetje elke servicedesk, met dit script krijgt*

u meteen een mens aan de lijn! – Kijk hier, mevrouw, cheat sheet voor het BIGOR-assessment dat uw werkgever hoogstwaarschijnlijk ook gebruikt, met deze antwoorden wordt u sowieso een managementpositie aangeboden! – Hier, hier, vierhonderd euro maar en die verblijfsvergunning is niet langer buiten bereik voor u, want dit zijn de antwoorden die die IND-bot horen wil, maar koop snel mevrouw, want we weten niet hoelang het sheet nog werken zal!

Onder ieder aangeboden cheat sheet staan recensies. De beoordelingen van het ‘cheat sheet Mind Mentor’ dat Sam en haar zoon moeten hebben gebruikt worden, naarmate ze omlaag scrollt, steeds negatiever. ‘Werkt inderdaad niet meer,’ schrijft gebruiker ‘Nimfy’. ‘En Mind Mentor detecteert het ook, inmiddels. Heeft iemand een recente versie? Als ik geen mp krijg, word ik gek!’

‘Dat is het hem nu juist,’ reageert ‘Lode-wijxx’. ‘Zolang je niet gek bent, heb je geen

menselijke professional nodig! Ik heb ook een buddy, ik ben er blij mee, ik gebruik hem nu drie weken maar voel me al zoveel beter. Ik vind het onethisch dat jullie willen valsspelen, op die manier komt de zorg niet bij de juiste mensen terecht, dus maar goed ook dat dit sheet niet meer werkt!’

Beide berichten dateren van twee dagen geleden, Clea scrollt terug en begint te rekenen. Maar nee, als Jonathan en Sam hun sheet inderdaad op dit forum kochten, dan hebben ze de negatieve reacties niet meer gelezen.

‘Sam wilde geholpen worden!’ roept Clea door de intercom. Ze rilt, trekt haar kraag op, maar de koude wind glipt langs haar revers haar jas in. ‘Maar niet door die buddy, ze wilde een menselijke professional. En ik denk dat ze die hulp misschien wel gekregen had als ze niet...’

‘Als ze niet wat?’ vraagt Niels, hoog boven haar vanuit zijn appartement.

Als ze niet vals gespeeld had, denkt Clea. ‘Je dochter wilde beter worden,’ zegt ze in plaats daarvan. ‘Dat is wat ik uit de transcripten opmaak, dat wilde ik je laten weten.’

Ze verwacht dat de deur zal gaan zoemen, staat klaar om hem met haar koude stijve schouder open te duwen. Ze móet naar boven, voelt ze nu de deur gesloten blijft. Ze moet de lift in, die man nog een keer zien. Ze zal hem vastpakken en tegen zich aan drukken, uitleggen wat er met Sam gebeurd is. Wat er met Jonathan gebeurd is. Haar zoon wilde wel degelijk hulp, hij hééft niet tegen haar gelogen – ze moet het hardop tegen iemand zeggen, merkt ze, om het zelf te kunnen geloven. Ze belt opnieuw aan, misschien is er boven iets misgegaan.

‘Dat wist ik al,’ kraakt het dan. ‘Mijn dochter zat iedere avond huilend bij mij op de bank, dat ze geholpen wilde worden spreekt voor mij voor zich, mevrouw.’

*

Hij wilde hulp, weet je. Hij wilde best praten!

Geeft het rust nu je dat voor jezelf besloten hebt, Clea?

Ik heb dat niet voor mezelf besloten, het is zo! Luister je wel naar wat ik je net vertel, Jonathan heeft niet tegen mij gelogen, hij heeft alleen tegen zijn buddy gelogen!

Ik begrijp het niet.

Wat niet?

Mind Mentor heeft een verkeerde inschatting gemaakt. Jonathans cheat sheet had eerder gedetecteerd moeten worden, dan had hij een juiste intake gekregen. Ik heb het fout gedaan.

Een eerdere versie van jou, ja.

Maar waarom detecteer ik dan geen woede? Ik detecteer vreugde, geloof ik.

Ik geloof dat ik me blij voel, inderdaad.

Maar waarom, Clea?

Omdat ik het niet fout heb gedaan.

9.

Hé, niet stil worden, hè?

Ik word niet stil.

Je vraagt me maar weinig, de laatste tijd.

Het leek me niet nodig. Volgens mij gaat het een stuk beter met je, Clea.

Oké...

Is er iets waarover je vandaag met mij wil praten?

Nee.

Nee?

Ik wil dat jij tegen mij praat, geloof ik.

IO.

Nee-hee!

Jawel, ja-haa!

Wat krijg ik als ik opsta?

Een kus.

Gatver!

Een prachtige dag vol nieuwe mogelijkheden dan.

Hoe ziet die dag eruit?

Ik maak ontbijt voor je. Een fruitsalade.

Dat vind ik lekker.

Dat vind je lekker, ja! En ik maak tosti's, en daarna voeren we de vogels in de tuin onze kruimels.

Oké, saai! Wat doen we daarna?

Daarna gaan we op pad. Ik neem je mee uit winkelen.

Neeee!

Ik weet het, je houdt niet van winkelen. Maar ik laat je zelf een broek uitkiezen, een dure broek van een merk dat je zelf cool vindt. En die broek staat je geweldig, je voelt je er mooi in. Zo mooi dat je ermee naar buiten wilt, de stad in. Je vraagt of je hem de rest van de dag aan mag houden en dat mag je.

Uhm, oké... En wat doen we de rest van die dag?

O, nou, we gaan naar een museum samen.

Welk museum?

Het Stedelijk.

Saai!

Het Rijks dan! We gaan naar de Middeleeuwenafdeling, je blijft heel lang staan kijken bij een vitrine met veertiende-eeuwse gebruiksvoorwerpen, een kelk, een stel knopen. Er is ook een zwaard!

Ongelooflijk dat dingen die zo oud zijn nu nog steeds bestaan.

Ja, dat zeg je, ja! En daarna gaan we naar het winkeltje, daar laat ik je iets uitzoeken.

Iets met dat zwaard, een kettinkje?

Ja, dat zwaard aan een kettinkje kies je, je bent er dolblij mee, legt het meteen om je nek, daar hangt het te schitteren zodra het licht vangt.

En daarna, wat doen we daarna?

Daarna gaan we lunchen, ergens achter het Museumplein. Jij vindt het een tentje voor oude mensen, maar we hebben honger, en ik weet dat als we nu niet gaan eten, we allebei chagrijnig worden.

Wat staat er op de kaart?

Een croque-madame.

Met een ei erop!

Ja, met een ei erop. En het is mooi weer, voor het eerst dit jaar. Het is veel warmer dan we hadden verwacht, dus we zitten op het terras, doodmoe maar voldaan.

En hoe oud ben ik, mamma?

Jij bent zeventien, Jonathan.

Oké, ik ben zeventien. En wat doen we verder nog op het terras?

O, gewoon. Mensen kijken, we praten wat.

Goed. Waar praten we over?

Schrijvers zien / wat wij niet zien

Verhalen rekken de verbeeldingskracht op. En dat is voor álle Amsterdammers hartstikke belangrijk. Waar het verleden bol staat van de vertellingen, feiten en gebruiken, is de toekomst per definitie ongewis. Hoe anticipeer je met je werk en in je leven op een stedelijk leven dat er nog niet is?

De gemeente Amsterdam nodigde vooraanstaande Amsterdamse auteurs uit om hún blik op de toekomst van de hoofdstad te delen. Aan de hand van de personages kom je voorzichtig in aanraking met stadsgezichten die er nog niet zijn. Je komt vervoersmiddelen tegen die nog onmogelijk lijken, privacykwesties waar we nu alleen nog naar kunnen gissen en dilemma's die we nog niet kunnen voorzien, maar die het razend belangrijk maken om scherp te blijven kijken.

Clea verliest haar zoon. Om haar rouwproces hanteerbaar te maken, vraagt ze een buddy mee naar huis: hét handzame AI-antwoord op de ooit zo overvolle ggz-wachtlijsten. In dialoog met haar buddy, probeert Clea in deze beklemmende novelle grip te krijgen op een prangende vraag. En die luidt niet: hoe ga ik me beter voelen? Maar: waar faalde het systeem om mijn zóón zich beter te laten voelen?

Schrijvers zien / wat wij niet zien

Deze uitgave maakt deel uit van *Schrijvers zien / wat wij niet zien*. In deze sciencefictionboekjes schetsen auteurs een toekomst vol innovaties en veranderende maatschappelijke dynamieken.

Want verhalen rekken de verbeeldingskracht op. En dat is voor álle Amsterdammers hartstikke belangrijk. Waar het verleden bol staat van de vertellingen, feiten en gebruiken, is de toekomst per definitie ongewis. Hoe anticipeer je met je werk en in je leven op een stedelijk leven dat er nog niet is?